

**İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 5, 2017

Sayfa: 3228-3251

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[07-11-2017] – [29-12-2017]

Bâkî Dîvânı'nda Bahçe ve Unsurlarının Anlamsal İlişkileri¹

Fırat SEVİNÇ

Doktora Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi SBE

PhD, Bitlis Eren University Institute of Social Sciences

Orcid ID: 0000-0003-3618-5169

firatsevinc@hotmail.com

Öz

Bahçe ve unsurları klâsik Türk şiirinin başlangıcından itibaren şiirdeki yerini sürekli almıştır. Şâirler bahçe unsurlarındaki çeşitlilikten istifade ederek geniş bir anlam yelpazesi oluşturmuşlardır. Makalede *Bâkî Dîvânı* incelenmiş, divanda bahçe ve unsurlarıyla ilgili olan beyitler tespit edilmiştir. Bu beyitlerin anlamsal olarak hangi sözcükle ilgili olduğu belirlenerek, beyitler ait oldukları başlığın altına alınmıştır. Daha sonra bu anlamlarla ilgili genel açıklamalar yapılmış, öne çıkan özelliklerin bahçe ve unsurlarıyla nasıl ve ne amaçla kullanıldığı örnek beyitler verilerek açıklanmıştır. Maddî hayatla ilgili beyitlerde Bâkî'nin bahçe ve unsurlarından sıkça yararlandığı görülür. Bu, Bâkî'nin dış dünyayla ne derece bağlantılı bir şâir olduğunu ortaya koyar. Ayrıca bahçe ve unsurlarının geçtiği bazı beyitlerdeki kullanımların ve anlamsal ilişkilerin önceden kullanılmamış ya da az rastlanır olması dikkati çeken başka bir husustur.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, Bahçe, Unsur, Beyit, Şiir.

Semantic Relation Of Garden And Its Factors In The Bâkî Dîvân

Abstract

The garden and its elements have always taken its place from the beginning of classical Turkish poetry. Poets have created a wide range of meanings by taking advantage of the diversity of garden elements. Divan has been studied, the couplets related to garden were determined. Couplets have been related to in semantic were determined, put title that they belong. The general explanations have been made related to these semantics, how and with which purposes were the outstanding characteristics used has been explained by giving sample couplets. Bâkî determines from the garden frequently while saying related to life. This has once again revealed that to what extent Bâkî as a poet was related to the world. Also another standing out aspect that the usage and the semantic relation of the garden and its factors passed in the couplets were unused or rare before.

Keywords: Bâkî, Garden, Factor, Couplet, Poem.

¹ Bu makale, yazarın Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlamakta olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Bahçe ve unsurları klâsik Türk şiirinin başlangıcından itibaren her şâir tarafından kullanılmıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Klâsik Türk şâiri çevresiyle bir bütündür. Şâir, çevresinde gördüklerini hayâl süzgecinden geçirerek şiire yansıtmıştır. Özellikle Anadolu ikliminin bahçe unsurlarının yetişmesi bakımından elverişli olması, şâirlerin bahçe ve unsurlarını şiirlerinde sıkça kullanmasına yol açmıştır.

Klâsik Türk şiiri sevgili ve âşık ekseninde şekil almıştır. Şâir geleneğin çizgisine bağlı kalarak sevgili ve âşığı anlatmıştır. Bahçe ve unsurları sevgili ve âşığın maddî ve mânevî özelliklerini anlatmak için yeteri kadar çeşitliliğe sahiptir. Şâirler bu çeşitlilikten yararlanmışlardır. Ayrıca şâirler geleneğin çizgisinde kalarak farklı hayâl unsurlarını kullanmak istediklerinde, bahçe ve unsurları şâirin başvurabileceği yegâne unsur olmuştur.

Bahçe ve unsurlarının kullanımı yüzyıllara göre farklılıklar arz eder. 13. 14. ve 15. yüzyıllarda gülün kullanımı fazladır. Fakat çeşitlilik azdır. Bu yüzyıllardaki kullanımlar İran şiirine paraleldir. 15. yüzyıldan itibaren kendi kimliğini kazanmaya başlayan klâsik Türk şiirinde 16. 17. ve 18. yüzyıllarda bahçe unsurlarıyla ilgili çeşitliliğin arttığı görülür. Bu durumun gerçekleşmesinde iletişimin kolaylaşması ve yeni fetihler sayesinde bitki çeşitliliğinin artması rol oynar. Bu yüzyıllarda özellikle lale çiçeğinin şiirlerde sıkça kullanıldığı görülür. İstanbul'un fetihle birlikte cazibe merkezi oluşu, başkent ve nüfusun yoğunlaştığı bir yer olması, bahçe unsurlarındaki çeşitliliğin buraya kaymasına neden olmuştur. Özellikle İstanbul'da yaşayan şâirlerin şiirlerinde bahçe unsurlarının kullanımına daha çok rastlanır. Bâkî de bu şâirlerden biridir.

Bahçe ve unsurlarının klâsik Türk şiirinde her şâir tarafından kullanıldığını belirtmiştik. 16. yüzyılda yaşayan Bâkî, şiirlerinde bu unsurları en çok kullanan şâirlerdendir. Bâkî özellikle maddî dünyayı anlattığı beyitlerde bahçe unsurlarına sıkça başvurur. Sevgilinin güzelliğini anlatırken, memduhu överken, hayatla ilgili şikâyetlerini belirtirken ve daha birçok konuyu dile getirirken bu unsurları kullanır.

Bâkî'nin Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK tarafından transkribe edilen divanında 27 kaside, 548 gazel, 21 kıta, 31 matla ve 9 musammat bulunmaktadır. Çalışmamızda yararlandığımız bu eser Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın web sitesinin e-kitap linkinde bulunmaktadır. Divan titizlikle okunmuş, bahçe ve unsurlarıyla bağ teşkil eden ifâdeler tespit edilmiştir. Bunlardan hareketle ana bölüm başlıkları ve alt başlıklar belirlenmiştir. Çalışma esnasında başlıklarla ilgili gerekli ve genel bilgiler verilerek, örnek beyitlerin ilgili başlıkların altına yazılması esasıyla hareket edilmiştir.

Çalışmamızda iki ana bölüm başlığı mevcuttur. Bunlar "Klâsik Türk Şiirinin Ana Karakterleri ve Özellikleri" ile "Efsanevi Kişiler, Unvanlar, Hayvanlar ve Çeşitli Karakterler" başlıklarıdır. Birinci bölüm başlığında sevgili, âşık ve

rakip yer almaktadır. Bunların çeşitli somut ve soyut özelliklerinin bahçe ve unsurlarıyla olan ilişkileri makalede irdelenecektir.

Klâsik Türk Edebiyatı Ana Karakterleri Ve Özellikleri

1.1. Sevgili

Sevgili klâsik Türk şiirinin ana karakterlerinden biridir. Yazılan şiirlerin çoğu sevgiliyle ilgilidir. Şiirde kullanılan bahçe ve unsurları çoğu zaman sevgiliyi ya da onun herhangi bir özelliğini anlatmak içindir.

*Bâkî Divânı'*nda bahçe ve unsurlarıyla genelde sevgilinin ağzı, yüzü, yanağı, ayva tüyleri gibi güzellik unsurları anlatılır. Fakat zaman zaman sevgilinin bir bütün olarak da ifade edildiği görülür.

Klâsik Türk şiirinde sevgili tüm yönleriyle kusursuzdur. O her yerde en iyisine layık ve en üst mertebededir. Bir bahçedeki çiçeklerin padişahu olan gül gibidir.

Lü'lû-yı jâleden takınup gûşvâr gül

İtdi çemende nâz ile 'arz-ı 'izâr gül (Bâkî D., s. 209)

Her bahçede çeşitli dönemlerde rengi ya da kokusuyla öne çıkan çiçekler vardır. Erguvan bunlardan biridir. Onu değerli ve farklı kılan rengidir. Bu özelliğiyle kendini belli eder ve bahçenin süsü olur. Sevgili de erguvan gibi müstesnâdır. Bulunduğu ortamda göze çarpar.

Zînet-i bâğ u bahâr olmuş nihâl-i ergavân

İdgehde salınur mahbûb-ı müstesnâ mîdur (Bâkî D., s. 129)

1.1.1. Ağız (Dehân, Dehen)

Ağız klâsik Türk şiirinde küçük oluşuyla ön plana çıkar. Bu özelliğiyle bünyesinde gizlilik, kapalılık, yokluk gibi anlamları barındırır. Ağız bahçe unsurlarından goncayla birlikte kullanılır. Gonca açılmamış çiçektir ve küçüktür. Ağız şekil itibarıyla goncaya benzetilir. Goncanın hem gerçek anlamda hem de mecazi anlamda dili yoktur. Bundan dolayı gonca sevgilinin ağzından aşağıdır. Konuşma özelliğiyle ağız çok daha etkilidir.

Nice teşbîh idem agzuña bir ebkem gonca

Nice nisbet kılam ol zülfe ber-â-ber sünbül (Bâkî D., s. 48)

Gonca küçüklük bakımından bir bebeğin ağzı gibidir. Bebeğin anne sütüne ihtiyacı vardır. Bundan dolayı annesinin memesine meyleder. Gül bahçesi bir beşiktir. Bahar bulutu da yavrusuna süt veren bir anne gibi goncaya büyümesi için su verir.

Mehd-i gülzâr üzre geldi dâye-i ebr-i bahâr

Tıfl-ı gonca ağzın açdı meyl-i pistân eyledi (Bâkî D., s. 17)

Sevgilinin ağzı o kadar küçüktür ki yoklukla nitelendirilmiştir. Yokluk bağındaki bir gonca'yı görmek ne kadar zorsa sevgilinin ağzını fark etmek de o kadar zordur. Bu durum nadir ve güzel olan bir şeyin ender bulunabilmesi olarak da açıklanabilir.

Ruhuñ gül-berg-i bûstân-ı İremdür

Dehânuñ gonca-i bâğ-ı 'ademdür (Bâkî D., s. 140)

1.1.2. Alın

Yasemin çiçeği beyaz, sarı ender olarak da pembe renktedir. Parlak rengi ve hoş kokusuyla bahçeleri süsler. Açıldığı zaman etrafına yayılarak açılan bir çiçektir. Daha çok beyaz rengiyle düşünülür. Yasemin ve alın *Bâkî Divânı*'nda birlikte kullanılır. Sevgilinin alını açık olarak gösterilir. Bu onun alınının hem güzel bir şekle ve beyaz renge sahip olmasını hem de gururlu olmasını gösterir.

Gül gibi ter-dâmene teşbîh iden kimdür seni

Yâsemen gibi cihânda alnuñ açuk yüzün ag (Bâkî D., s. 176)

1.1.3. Ayva Tüyleri (Hat)

Ayva tüyleri sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Aynı zamanda sevgilinin genç olduğunun da göstergesidir. Ayva tüyleri sevgilinin yanaklarında ya da dudaklarının çevresinde bulunur. Klâsik Türk şiirinde daha çok mevzu bahis olan sevgilinin yanaklarındaki ayva tüyledir. Yanakla bir birliktelik oluşturan ayva tüyleri güzel kokar. Bu kokuyu belirtmek için zaman zaman bahçe unsurları kullanılır.

Hat-ı nev-hîzüm ile didi ne dirsın ruhuma

Didüm ol rû da güzel hatt-ı semen-bû da güzel (Bâkî D., s. 213)

Sevgilinin yüzü bir bahçe gibidir. Çehresi gül, göğsü semen, gözleri nergis, ağzı gonca, saçları sümbül, ayva tüyleri çemen ya da sebzedir. Ayva tüyünün çemen ya da sebze olarak gösterilmesi sevgilinin genç olmasına işaret eder.

Çihre gül sîne semen çeşm-i mükehhal nergis

Hat çemen gonca dehen ca'd-ı mu'anber sünbül (Bâkî D., s. 46)

Bir Gülistân yazdı bir ay içre fasl-ı nev-bahâr

Lâle yir yir sürh olupdur sebze hat şeb-nem nukat (Bâkî D., s. 174)

1.1.4. Ben (Hal)

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan ben, sevgilinin yanağında, dudağında, gözünün kenarında ya da çene çukurunda bulunup rengi, şekli, bulunduğu yer ve kokusuyla ele alınır.

Ben bazı beyitlerde menekşe çiçeğiyle birlikte zikredilir. Bunda hem menekşe çiçeğinin kokusunun hem de bazı menekşe türlerinde çiçeğin iç kısmındaki siyahlıkla ben arasında kurulan benzerliğin rolü vardır. Menekşenin içindeki siyahlık renk bakımından Hindu olarak tarif edilir. Benin kokusu Semerkant ve Buhara kokularına benzetilir.

Zamâne hâl-i Hindû-yı benefşe zînetin görsün

Nisâr itsün Sitânbûla Semerkand ü Buhârâyı (Bâkî D., s. 28)

Ben şekil ve koku itibariyle karanfile benzetilir. Âşık, sevgilinin benini görmek ve koklamak ister. Bu mümkün olmayınca karanfile yönelir.

Sevdâ-yı hâl-i yâr ile ey dil 'aceb degül

Meyl-i karanfûl ârzû-yı fûlfül eylesen (Bâkî D., s. 189)

1.1.5. Boy

Sevgilinin boyu *Bâkî Dîvânı*'nda bahçe unsurlarıyla sıkça kullanılır. Birlikte kullanıldığı unsurlar şunlardır: Tûbâ, 'ar'ar, serv, nahl, nihâl-i cefâ, şâh-ı sidre, nihâl-i hoş-hırâm, nihâl-i ergavân...

Gül bahçesi bazen cihana benzetilir. Bu bahçenin en yüksek noktası sevgilinin boyunun yetiştiği noktadır. Burada amaç sevgilinin yüceliğini göstermektir.

Nihâl-i hoş-hırâmuñdur cihân gülzârınuñ bânı,

Müsellemdür saña âyîn ü üslûb-ı cihân bânî (Bâkî D., s. 14)

Sevgilinin boyu zaman zaman Tuba ağacına benzetilir. Cennette var olduğuna inanılan Tuba ağacı, meyvesi hiç tükenmeyen, yüzyıllık bir yer kaplayan, tomurcuklarından cennet elbiseleri yapılan bir ağaçtır. Sevgilinin boyunun Tuba ağacına benzetilmesi boyun yüceltilmesi dolayısıyladır.

'Ârızuñ fîrdevs-i a'lâ kâmetüñ Tûbâ imiş

Bûse-i la'lün alan hoş mîve-i zîbâ imiş (Bâkî D., s. 172)

Bâkî cefa nihali ifâdesini kullanmıştır. Sevgilinin boyunu da bu nihalin dalına benzetmiştir. Dalın meyveleri ise şive ve nazdır.

Nihâl-i cefâ şâhıdur kadd-i yâr

Anuñ mîvesi şîve vü nâz olur (Bâkî D., s. 125)

1.1.6. Çene

Çene şekil bakımından elmanın saplı kısmına benzetilmiştir. Bâkî, sîb-zekan ifâdesini kullanarak sevgiliye hitap eder.

İller yiye şeftâlûsını bâg-ı cemâlûñ

Ey sîb-zekan Bâkî nice bir diye eyvâ (Bâkî D., s. 75)

1.1.7. Dil (Zebân)

Divanda dil, bahçe ve unsurlarıyla birlikte bir beyitte gonca ve ağız benzerliği münasebetiyle zikredilmiştir. Sevgilinin dili, susamış ve açmak üzere olan bir goncanın içindeki gül yaprağına benzetilmiştir.

Agzuñ içre ey letâfe t gülsitâmı ol zebân

Kırmızı gül yaprağıdır gonca-i sîr-âbda (Bâkî D., s. 273)

1.1.8. Diş (Dendân, Sîn)

Sevgilinin dişleri klâsik Türk şiirinde parlak beyazlığı ve pürüzsüzlüğüyle ifâde edilir. Bu yüzden beyitlerde daha çok değerli taşlardan olan inciyle birlikte kullanılır. Sevgilinin dişleri bir beyitte yasemin çiçeğinin yapraklarına benzetilmiştir. Bu benzetmede yasemin çiçeğinin beyaz, yapraklarının da tüysüz olması rol oynamıştır.

Hat-ı nev-hâste kim 'ârızuñ üzre görünür

Döndi dendâneleri şekline sîn-i semenüñ (Bâkî D., s. 186)

1.1.9. Dudak (La'l, Leb)

Dudak rengi, şekli, tadı ya da âşığa can veren ve âşığı yıkan sözlerle ön plana çıkar. Dudak, etrafındaki ayva tüyleri ve benle güzelliğini katlar. Genelde bahçe unsurlarından gonca ile kullanılır.

Dudak renk bakımından üzüm ve narla kullanılmıştır. Âşık sarhoştur, fakat bu sarhoşluk üzüm suyundan değil, üzüm suyunun renginde olan dudaklardan dolaydır. Burada etkileyicilik bakımından dudağın üzüm suyundan daha tesirli olduğu ifâde edilmiştir.

Mest ü medhûşam veli hâli mey-i engûrdan

La'l-i nâbuñ hâleti keyfiyyet-i müldür bana (Bâkî D., s. 78)

Sevgilinin dudakları nar tanelerinin kırmızılığındadır. Nar ağacı bağda şarap içen sevgilinin dudaklarından damlayan bir damla şarabı emer. Bu şekilde nar ağacının meyveleri, rengini almış olur.

Bâg içre dökse cür'asın altun piyâlesi

Zer hokkalarla bitüre şâh-ı enâr la'l (Bâkî D., s. 213)

Dudaklar goncadır ve çok etkileyicidir. Âşık, dudağı gördüğünde ciğeri parçalanır. Dudağın hayaliyle yaşamak durumundadır. Sevgilinin

dudaklarını aklına getirmeden goncaya baksa gonca yaprağa, yapraklar hançere dönüşür.

Gonca lebüne 'âşık-ı hûnîn-ciger geçer

Nergis gözüne bende-i sâhib-nazar geçer (Bâkî D., s. 101)

Goncaya baksa lebünsüz çeşm-i Bâkî bir nazar

Gonca berg ü berg hâr u hâr hançerdâr olur (Bâkî D., s. 126)

1.1.10. Gerdan (Gabgab)

Gerdan insanların çene altındaki kısmına denir. Sevgilide bir güzellik unsurudur. Rengiyle ve şekliyle ön plana çıkar. Şekil bakımından elmaya benzetilir. Rengi turuncgillerin turuncusudur. Turuncu olması sevgilinin gençliğine işaret eder.

Sevgilinin turuncu gerdanı ve âşığın yüzü aynı beyitte kullanılmıştır. Âşığın yüzü leymünîdir, yani sarıdır. Yüzün sarı olmasının nedeni rakibin, sevgilinin gerdanına dokunabilmesi ihtimalidir. Âşık bu durumda "eyvah" der. Eyvah, "eyvâ" diye belirtilir. Bir anlamı da ayvadır. Ayva da sarı renktedir. Bu şekilde çeşitli bahçe unsurları kullanılarak sevgilinin güzelliği ve âşığın psikolojisinin bedene yansması belirtilmiştir.

Sîbdür gabgabı ruhu nârenc

Leb-i rengini la'l-i rummânî (Bâkî D., s. 289)

Turuncî gabgabuna el suna diyü rakîb ey mâh

Günüm eyvâ ile geçdi vü beñzüm oldı leymünî (Bâkî D., s. 309)

1.1.11. Gölge (Sâye)

Âşık için sevgilinin kendisi bir lütuf olduğu gibi gölgesi de bir lütuftur. Ölümünden sonra bile maddî dünyada sevgiliyle ilişki içinde olmak ister. Bu yüzden sevgilinin boyunun benzetildiği bir tür dağ servisi ya da dikenli ardıç olarak bilinen (Devellioğlu, 1995: 36) ar'ar ağacının gölgesini diler.

Ger ölürsem hasret-i kaddiyle ol servün beni

Bir yire defn eyleñüz kim sâye-i 'ar'ar düşer (Bâkî D., s. 127)

1.1.12. Göz (Çeşm)

Göz divanda bahçe unsurlarından badem ve nergisle kullanılmaktadır. Beyitlerde göz için nergîs-i câdû, nergîs-i şehlâ, nergîs-i hûn-rîz, nergîs-i fettân ve bādâm ifâdeleri geçer.

Nergisle ilgili olarak anlatılan bir efsane şu şekildedir: Narsis kendini çok beğenen, yakışıklı biridir. Genç ve güzel kızlar da ona âşıktır. Fakat o

kimseye yüz vermez. Bunun üzerine kızlar onu tanrılara şikâyet ederler. Tanrılar da Narsis'i cezalandırır. Narsis bir gün suda yansımaları görür ve o yansıma âşık olur. Bir gün dayanamaz, kendini suya atar ve boğulur. Bedeni çürüdüktan sonra göze benzer bir çiçek ortaya çıkar. Bu çiçek, etrafındakilere hayranca ve baygın bir şekilde bakar (Pala, 1995: 427).

Sevgili gönül alan bir gül bahçesidir. Boyu servi ağacı, yanakları gül, gözleri baygın bakan ve ortalığı fesada verip kan döken bir nergis çiçeğidir.

Gerçi gayet mestdür ol nergis-i hûn-rîzler

Katı geçkindür velî ol gamze-i ser-tîzler (Bâkî D., s. 112)

Ne belâlar çekile zülf-i perîşânuñdan

Ne fiten kopsa gerek nergis-i fettânuñdan (Bâkî D., s. 227)

Bir dil-sitâne döndi bu gün şahn-ı gülsitân

Kad serv ü çeşm nergis-i şehlâ 'izâr gül (Bâkî D., s. 209)

Sevgilinin gözlerinin şekil bakımından benzetildiği bir bahçe unsuru da badem meyvesidir. Sevgili tatlı hareketlere sahiptir. Teni taze ve pürüzsüz olunca gözleri de badem olur.

Olcak yâr gibi dil-ber-i şîrîn-harekât

Teni pâlude-i ter gözleri bâdâm olsa (Bâkî D., s. 276)

1.1.13. Göz Bebeği (Merdüm)

Merdüm hem insan hem de göz bebeği anlamına gelir. Merdümün kullanıldığı beyitlerde zaman zaman her iki anlamın birlikte kullanıldığı görülür. Nergis dünyadaki bütün nebatat gibi baharla dirilir ve içindeki göz bebeğine benzeyen kısmını gösterir. Bu hâl uykudan yeni uyanmış sevgilinin gözünün hâli gibidir.

Nev-bahâr eyyâmıdır yaz uyhusından Bâkıyâ

Döndi nergis merdüm-i mahmûr-ı hâbuñ 'aynına (Bâkî D., s. 282)

1.1.14. İşve (Gannâc, Şive)

Naz sevgilinin önemli özelliklerinden biridir. Divanda şive ve gannâc gibi sözcüklerle ifade edilir. Bunlar servi, sanavber ve gonca gibi bahçe unsurlarıyla birlikte kullanılmaktadır.

Servi ve sanavber düz ve biçimli şekilleriyle bilinirler. Bu manada sevgilinin boyu bu ağaçlara benzetilir. Sevgilinin nazlı salınışı bu durumla ilişkilidir. Salınış güle benzeyen yanakla birleşince sevgilinin güzelliği katlanır.

Açıl bâğuñ gül ü nesrîni ol ruhsârı görsünler

Salın serv ü sanavber şive-i retfârı görsünler (Bâkî D., s. 97)

Sevgili goncaya benzetilmiş, gannâc sıfatıyla sevgilinin nazlı olduğu ifade edilmiştir. Gonca-i gannâc kullanılarak aliterasyon yapılmış ve söyleyiş güzelliği sağlanmıştır. Bir yandan gönlü karışık bülbüller âşıkların niyazını yerine getirirken, diğer yandan gonca naz görevini yerine getirir.

Bülbül-i şûrîde-dil kıldı niyâz-ı 'âşıkân

Gonca-i gannâc nâz-ı nâzenînân eyledi (Bâkî D., s. 17)

1.1.15. Saç (Kâkül, Zülf)

Klâsik Türk şiirinde saç, sevgilinin en önemli güzellik unsurudur. Bu, saçın sevgilinin vücudunun tepe noktasında ve ilk görünen kısımda olmasındandır (Şahin, 2011:1853). Renk, şekil ve koku bakımından ele alınır. Bahçe unsurlarından sümbül, reyhan, şebboy, menekşe ve yaseminle birlikte kullanılır.

Menekşe kısa boylu, taç yaprakları olan ve güzel kokan bir çiçektir. Çiçeklerini ilbaharda açar ve kışa dayanıklıdır. Menekşe her ne kadar bu özelliklere sahip olsa da sevgilinin zülfüyle boy ölçüşemez. Bu yüzden pazara düşmüş orta malı bir kadın olmaktan öteye gidemez.

Benefşe kendüyi zülfüne teşbîh itse incinme

Ki ol bir şâhid-i kâşânedür bâzâre düşmüşdür (Bâkî D., s. 153)

Sümbül güzel kokan, kıvrımlı ve karmaşık bir görüntüye sahiptir. Siyah bir rengi vardır. Sevgilinin saçıyla daha çok şekil, koku ve renk bakımından ilişkilendirilir.

Lebleri mül saçları sümbül yanağı berg-i gül

Bir semen-ber serv-i hoş-reftâr dirseñ işte sen (Bâkî D., s. 241)

Bir elde Bâkıyâ gül gibi sâgar var iken geldi

Hayâl-i kâkül-i müşgîni sümbül sundı bir deste (Bâkî D., s. 271)

Yaseminle saç arasındaki ilişki koku bakımındandır. Âşık yasemin gibi kokan saçın gamını boynuna dolamaya razıdır. Ama bu sevgilinin kâkülünün, âşığı bela zincirinden azat etmesiyle gerçekleşecektir.

Kâkülün bend-i belâdan beni âzâd itsün

Alayın boynuma ol zülf-i semen-sâ gamını (Bâkî D., s. 296)

Farsça gece kokusu anlamına gelen şebboy, geceleri ya da kapalı havalarda kokusu daha da artan bir çiçektir. Bundan dolayı sevgilinin saçıyla renk ve koku bakımından ilişkilendirilir. Renk unsuru kullanılırken gece vurgusu yapılır.

Ehl-i diller şiken-i zülfüne şebbû didiler
'Âlemi kıldı mu'attar nice şeb bu didiler (Bâkî D., s. 157)
Ruhûñ ey gonca-dehen berg-i gül-i hod-rûdur
Dir gören zülf-i siyekâruñ için şeb-bûdur (Bâkî D., s. 93)

1.1.16. Ten

Sevgilinin teni berrak, nazik ve gümüş renklidir. Gümüş renkten kasıt beyazlıktır. Bu durum sîm-ten olarak ifâde edilir.

Şâh-ı şükûfe döndi bir sîm-ten nigâra
Her bir nihâl-i mevzûn bir serv-kad cevâna (Bâkî D., s. 281)
Nahl-i zîbâ ile nâzûk tenidür meyle sebeb
Ne kad-i serv ne sîmâ-yı semendür bâ'is (Bâkî D., s. 85)

1.1.17. Ter

Sevgilinin güzellik unsurlarından ter çok kullanılan bir ifâde değildir. Ter yanakta ve göğüste bulunur. Yanaktayken gül bahçesinde gezintiye çıkmış gibidir. Âşık, teri yanakta görme arzusundadır. Saçların, terin görünmesini engellemesini istemez.

'Araclar eyler ise bâg-ı 'ârızuñ gül-geşt
İñende olmasun andan efendi ter zülfün (Bâkî D., s. 187)

1.1.18. Yanak (Hadd, Ruh, Ruhsâr)

Yanak bahçe unsurlarından nârenc, lâle-izâr, gül-i ter, gül-berg, gül-gûn, gül-i şeftâlû, cennet bağı gibi ifâdelerle kullanılmıştır. Parlaklık, tazelik ve renk bakımından ele alınmıştır.

Sevgilinin yanağıyla benzerlik ilişkisi içerisinde olan lale, rengiyle öne çıkar. Sevgilinin yanağı lale rengindedir. Bu benzerlikte sevgilinin yanağındaki benin lalenin içindeki siyahlığa benzetilmesinin de rolü vardır. Lale ve yanak benzerliğinin kullanıldığı beyitlerde içki ya da içki meclislerinden de bahsedilir.

Sâkıyâ gülgüneveş gel bâde-i gülgünü sür
Lâle-reng olsun kızarsun ol iki ruhsâreler (Bâkî D., s. 99)
Bâkıyâ 'ayş-ı bahâr eyler idük meclisde
Sâkî-i lâle-'izâr u mey-i gül-fâm olsa (Bâkî D., s. 277)

Yanağın güle teşbihinde gülün tazeliğinin, renginin ve çiçeklerin padişahu olmasının etkisi vardır.

Ruhlaruñdur gül-i ter gonca leb-i mey-gûnuñ
Saña meyl itdi gönül bana gerekmez gül ü mül (Bâkî D., s. 206)

Ruhu gül-gûnına ol goncanuñ dil mürginı virdüm

Yine bir bülbül-i gûyâ gül-i handâne tapşurdum (Bâkî D., s. 225)

Yanak renk bakımından şeftali ve narenc gibi meyvelerle benzerlik içerisindedir. Sevgilinin yüzü cennet bağıdır. Yanakları şeftali, şeftali gülü ya da narencdir. Yanak yaz kış her zaman tazeliğini ve rengini korur.

Nârencdür sarardı güneşden yanı disem

Olurdı bu mülâhaza hem bir hayâl-i hâm (Bâkî D., s. 44)

Ruhlaruñdan ne ‘aceb bûse temennâ kılsam

Ey lebi gonca ‘izâruñ gül-i şeftâlûdur (Bâkî D., s. 93)

Ruhların teşbih idersem n’ola cennet bâğına

Eksük olmaz tâze şeftâlûler anda yaz u kış (Bâkî D., s. 172)

1.1.19. Yüz (Dîdâr)

Yüz klâsik Türk şiirinde bir bahçe olarak ifâde edilir. Sevgilinin yanağı gül ya da lale, ağzı ile dudağı gonca, gözleri nergis ya da badem, kulakları gül, benleri karanfil, ayva tüyleri çemen ya da sebze, kaşları süsendir. Sevgilinin yüzü için gülistân, gülşen, gülzâr, bağ, bostan ve lalezâr gibi sözcükler kullanılır.

Sevgilinin yüzü renk, parlaklık ve güzellik bakımından ele alınır. Yüz gül rengindedir. Zaman zaman beyazdır. Bu, yüzün hem beyaz güle benzetilmesinden hem de sevgilinin gururlu olması münasebetiyledir.

Âteş urmuş yüzi gül hırmenine ol mâhuñ

Devr-i sâgarda ruhu ‘aksini kılmış peydâ (Bâkî D., s. 76)

Dâ’im ey Bâkî budur şâhuñ yüzi ag olduğu

Ak güldür tal’at-ı hûbı cihân gülzârına (Bâkî D., s. 254)

Sevgilinin yüzü neşe kaynağıdır. Bundan dolayı bâğ-ı hurremdir. Vaiz cennetin bahçelerini ne kadar överse övsün sevgilinin yüzü gibi olmaz. Sevgili, yüzünü dürdüğünde âşık acı içerisinde kıvrılır. Bu hâldeyken yüz, goncaya benzer.

Dürme yüzüñi gonca-sıfat bana nâz idüp

Aç verd-i bâğ-ı behçeti ey gül-‘izâr gül (Bâkî D., s. 209)

Ögmesün ‘âşıklara vâ’iz riyâz-ı cenneti

Bâğ-ı hurrem olmaz ehl-i ‘aşka dîdâruñ gibi (Bâkî D., s. 288)

1.2. Âşık

Klâsik Türk şiiri ana karakterlerinden biri de âşıktır. Âşık acıyı temsil eder. Her zaman sevgilinin peşindedir ve onu övmekle meşguldür. Ondan bir iltifat görmez. Sevgilinin firakıyla yaşar. Ona kavuşmak bir bayramdır âşık için. Onun için ağlar ve kanlı gözyaşları döker.

Bir de âşık-rakip ilişkisi vardır. Âşık, rakip karşısında güçsüzdür. Bu durum küçük bir erkek çocuğunun babası karşısındaki zayıflığına benzetilir. Âşık, rakibin davranışlarına müdahale edemez, onları değiştiremez (Şenödeyici, 2012: 83). Ancak ondan şikâyet edebilir ve onu eleştirebilir. Bunun tonu bazen hakaret ve sövmeye kadar yükselir.

1.2.1. Dâğ

Dağ maddî anlamda vücudun herhangi bir yerinde sıcak bir cisimle temastan dolayı meydana gelen kızarıklıktır. Klâsik Türk şiirindeki anlamı soyuttur. Gönülde açılan yara anlamındadır. Yaranın müsebbibi sevgilinin kendisi, cefası, gamı, kederi, firakı ya da sevgilinin rakibe olan ilgisidir. Bu yara acı verici bir özelliكتedir.

Dağ, bahçe unsurlarıyla kullanılırken renk, şekil ve tazelik bakımından bir benzerlik kurulur. Gül, gonca, lale ve karanfil dağla birlikte kullanılan bahçe unsurlarıdır. Bunlardan dağla birlikte en çok kullanılanı güldür.

Sevgilinin âşığa gösterdiği vefa gönülde açan gül gibidir. Burada âşığın gönlündeki dağın sevgilinin ıstırabından değil de lütfundan meydana geldiği görülmektedir. Bu durumda bakış okları da rakibin canındaki kırık gül dikenleridir.

Dâğ-ı vefâ vü mihri gönülde şigüfte gül

Tîr-i hadengi cân-ı 'adûda şikeste hâr (Bâkî D., s. 21)

Âşığın sinesinde dağ hiçbir zaman eksik değildir. Bu da her zaman sevgilinin bakış oklarına maruz kaldığını gösterir. Dolayısıyla yarası da hep tazedir. Dağ tazelik bakımından güle benzetilir. Âşık bu durumdan rahatsız değildir. Bülbül gibi naleler kılması, içinde bulunduğu durumdan dolayı şarkı söylemesi anlamındadır.

Eksük olmaz sîneden gül gibi tâze dâğlar

Nâleler kılsa 'aceb mi mürğ-i dil bülbül gibi (Bâkî D., s. 291)

Şekil itibariyle dağ goncaya benzetilir. Dağ gonca gibi derli topludur. Gonca kendi içinde gizliliğe sahiptir. Bu gizlilik onun kapalı olması hâlidir. Gonca açıldığı zaman gül ortaya çıkar ve gizlilik ortadan kalkar. Dağın gizliliğinin ortadan kalkması, âşığın sahip olduğu yaralardan bahsetmesi anlamındadır.

Goncaveş dâğ-ı sînemüz açalum

Gül gibi keşf-i râza başlatalum (Bâkî D., s. 225)

Dağın benzetildiği bir başka bahçe unsuru da laledir. Bu benzerlik hem renk hem de şekil itibariyledir. Dağın çevresindeki kırmızılık ve ortasındaki siyahlık lalenin rengi ve şekli gibidir. Âşığın dağı, çektiği ıstırabın göstergesidir.

Elinden sâkî-i dehrûn ne kanlar yutdugum görseñ

Açılsa lâleveş dâg-ı nihânım âşikâr olsa (Bâkî D., s. 274)

Karanfilin dağla olan ilgisi şekil itibariyledir. Ancak kullanıldığı beyitlerde, elbiselerde kullanılan desen ya da başa karanfil takılması manasıyla da kullanılabilir (Bayram, 2007: 215).

Dir gören tâze dâğı başumda

Ne güzel kırmızı karanfûl olur (Bâkî D., s. 145)

1.2.2. Duman (Âh, Dûd)

Âşığın ne kadar acı çektiğinin göstergelerinden biri de dumandır. Bu duman âşığın, sevgilinin aşkından yanıp kavrulması neticesinde dillendirilen soyut bir manadır. Duman sevgilinin boyu ya da saçıyla birlikte kullanılır. Bunun sebebi boyun ve saçın uzun oluşudur. Âşıktan çıkan duman da boy ve saç kadar uzundur ve devamlıdır.

Duman beyitlerde sümbül ya da servi gibi bahçe unsurlarıyla kullanılır. Bunun sebebi boyun serviye, saçın sümbüle benzetilmesidir.

Dûdlar çıkdı yanıp reşk-i ruhuñ nârına bâğ

Câ-be-câ sanma çemende görinenler sünbül (Bâkî D., s. 48)

Dûd-ı âhun serv idüp kanlu yaşın gülşen bilen

Eylemez serve nazar seyr-i gülistân istemez (Bâkî D., s. 167)

1.2.3. Gönül (Dil, Hâtır)

Gönül âşığın ve klâsik Türk şiirinin belki de en önemli olgusudur. Gönül tüm yönleriyle anlatılamaz. Hakkın bitmez tükenmez ilhamlarının yansıdığı ve şekillendiği aynadır gönül. İlahi ve beşeri türlü belalara maruzdur. Gönül, insanı insan-ı kâmil derecesine çıkartan bir fabrikadır. Tüm güzel sözler ve fiiller gönülde meydana gelir.

Gönül gizli bir hazinedir. Bu manada bahçe unsurlarından goncayla kullanılır. *Bâkî Dîvânı'*nda gönül genelde kanlı ve dertli gösterilir. Gönüldeki kan, rengini sevgilinin dudaklarından alır. Gönül cennetteki gül bahçesidir. Bundan dolayı sevgilinin hayalinin bile başka şeylerin yanında üstün görülmesi gerekir.

Goncaâsâ kan ile tolmuş gönüller açmağı

Leblerüñden öğrenür var ise şîrînkârlar (Bâkî D., s. 112)

Kılmaz ey Bâkî hevâ-yı bâg u meyl-i bûstân

Gülşen-i firdevs olan hâtır hayâl-i yâr ile (Bâkî D., s. 257)

Gönül bir ağaç yaprağı gibidir. Bu benzetme gönlün hassasiyetinden dolayıdır. Sevgilinin ayrılık haberiyle titreyen gönül, sonbahar rüzgârında titreyen ağaç yaprağına benzer.

Haber-i hecrüñ ile tende dil ü cân ditrer

Esicek bâd-ı hazân berg-i dırahtân ditrer (Bâkî D., s. 136)

1.2.4. Göz (Dîde)

Âşığın gözü beyitlerde hem sevinç hem de üzüntü durumunda görülmektedir. Sevinç hâlinin sebebi sevgilinin yanağının yansımalarının âşığın gözünü gül bahçesine çevirmesidir. Âşık, sevgilinin yanağını görmüştür ve mutludur. Yanağını göremediği zaman âşığın gözleri ağlamaktan kan çanağına döner. Bu, renk bakımından bahçe unsurlarında gül-çîn ile ifâde edilmiştir.

Ruhun 'aksiyle sahn-ı dîde bâg u gülsitânumdur

Nihâl-i ser-bülendüñ haylîden hâtır-nişânumdur (Bâkî D., s. 131)

Hûn-ı dil sanma görinenleri müjgânumda

Dîde gülzâr-ı 'izâruñdan olupdur gül-çîn (Bâkî D., s. 53)

1.2.5. Gözyaşı

Gözyaşı *Bâkî Dîvânı'*nda renk ve durum bakımından ele alınmıştır. Âşığın gözyaşları kanlıdır. Bu manada gül rengindedir. Gözyaşı, âşığın sevgiliden ayrıldığı gün tetikte bekleyen askerlerin hücumu başlaması gibi akmaya başlar.

Rûz-ı fûrkatde hücûm eyleyüp eşk-i gül-gûn

Sipeh-i sabr u sükûn üzre şebîhüñ itdi (Bâkî D., s. 290)

Âşığın âh edince yaşlı gözlerinden akan gözyaşları, seher rüzgârının etkisiyle badem gülünün düşen yapraklarına benzer.

Yaşum dökilür âh idicek dîde-i terden

Berg-i gül-i bâdâm gibi bâd-ı seherden (Bâkî D., s. 317)

1.2.6. Hasta (Bîmâr)

Âşık hastadır. Bu hastalığın nedeni sevgilinin firakıdır. Hastaların, mevsimi olmayan meyveleri arzu etmeleri gibi âşık da sevgilinin şeftaliye benzeyen

yanaklarını arzu eder. Buradan âşğın sevgiliye ulaşmasında önemli engellerin olduğu anlamı da çıkmaktadır.

Fürkatünde tañ mı şeftâlu dilerse cân u dil

Mîve-i bî-vakt iderler ârzû bîmârlar (Bâkî D., s. 112)

1.2.7. Saç (Mûy)

Âşğın saç klâsik Türk şiirinde çok mevzu bahis olan bir simge değildir. Fakat zaman zaman âşğın içinde bulunduğu olumsuz durumu anlatmak için kullanılır. Bu durumdaki saç karmakarışık ve pejmürde bir vaziyettir. Saç bu hâliyle çalılık veya meşeliğe benzetilir.

Peleng-i 'aşk-ı yârûñ bîşesidür mûy-ı jülîdem

Diyâr-ı derd ü mihnet kûhsâridur benüm başum (Bâkî D., s. 217)

1.2.8. Sîne (Bağr)

Âşğın sinesi kanlı ve yaralıdır. Bundan dolayı sine gam ve yanmak gibi acı ifâde eden kelimelerle kullanılır. Sinenin kullanımı her ne kadar soyut olsa da acıyı somutlamada kullanılan en elverişli sözcüktür. Bunun sebebi somut manada âşğın bedeninin ön tarafındaki geniş bir alanı kapsamasındandır.

Sine beyitlerde gülistân-ı gam, lâle-i nu'mân ifâdeleriyle kullanılır. Sahn-ı sîne gam gülistanıdır. Sine burada somutlaştırılmıştır. Gül bahçesinin kırmızılığı vurgulanmış, sinenin yaralı ve kanlı olduğu söylenmiştir.

Gül-istân-ı gamuñdur sahn-ı sîne

Açılmış ak güldür penbe-i key (Bâkî D., s. 300)

Lâle-i nu'mân ya da şakâyık-ı nu'mâniye adı verilen gelincik çiçeği baharın sonlarında dağlarda açan, narin ve kırmızı bir çiçektir. Âşık kendini gelincik çiçeğine benzetmiştir. Bu benzetmeyi yaparken gelincik çiçeğinin içindeki siyahlığı bağı yanmış olarak gösterir. Burada amaç kendi bağrının da yandığını ifâde etmektir.

Sehâb-ı lutfuñ âbın teşne-dillerden dirîg itme

Bu deştüñ bağı yanmış lâle-i Nu'mâniyuz cânâ (Bâkî D., s. 78)

1.2.9. Yüz (Benz, Çihre)

Âşğın yüzünün rengi sarıdır. Bu, sevgilinin ayrılığı ya da sevgilinin rakibe yaklaşması gibi nedenlerden olabilir. Yüz, beyitlerde bahçe unsurlarından zâferan, nergis ve nilüfer çiçekleriyle kullanılmıştır.

Zâferan, safran olarak da bilinen bir çiçektir. Sonbaharda açan bu çiçekten sarı renk elde edilir. Âşğın yüzü bu sarı renkten dolayı zâferan çiçeğine

benzetilir. Âşık zâferan çiçeği gibidir. Nasıl ki esen bir rüzgâr zâferan çiçeğinin yapraklarını döküp içindeki sarılığı ortaya çıkarıyorsa, gam rüzgârı da âşığın düşüncelerini darmadağın eder ve onun yüzünü sarartır.

Sarsar-ı gam fikrüm evrâkın perîşân eyledi

Çihre-i zerdüm belâdan buldı reng-i za'ferân (Bâkî D., s. 43)

Beyaz ve sarı renklerde türleri olan nergis çiçeği daha çok sevgilinin gözüyle ilişkilendirilir. Ancak sarı renginden dolayı âşığın yüzüyle kullanıldığı beyitler de vardır. Fattan gözlü sevgili, âşığa bakmazsa âşığın yüzü nergis çiçeği gibi sararır.

N'ola nergis gibi beñzüm sararsa

Nazar kılmaz baña ol çeşm-i fettân (Bâkî D., s. 247)

Âşığın yüzü çok farklı renklere sahip olan nilüfer çiçeğine benzer. Bu benzetme şekil itibariyledir. Âşık gözyaşı dökmetedir. Bu gözyaşları yüzünün her tarafını kaplar. Gözyaşları su, âşığın yüzü de suyun üzerinde duran nilüfer çiçeğidir.

Cûy-bâr-ı eşküm içre çihre-i zerdüm benüm

Görinür âb-ı revân içinde nîlüfer gibi (Bâkî D., s. 294)

1.3. Rakîb

Rakibin *Bâkî Divânı*'nda bahçe ve unsurlarıyla birlikte kullanıldığı beyitler çok azdır. Bu beyitlerde de rakip her zamanki gibi âşık tarafından kiskanılandır. Bu anlam bazen direk bazen de dolaylı olarak dile getirilir.

Âşık, sevgiliyi bütün benliğiyle sever. Fakat sevgili, âşığa gereken iltifatı göstermez ve rakibe yüz verir. Bu münasebetle dikene benzetilen rakibin uyuduğu yerin gül bahçesi olduğu ifade edilmiştir.

Ezelî böyledür âyîn-i sipihr-i gaddâr

Ki gülün hâbgehi hâr ola hârûñ gülzâr (Bâkî D., s. 51)

Zaman zaman rakibin de düştüğü kötü durumlar olabilir. Sevgili, lale gibi olan kırmızı renkli şarap kadehini eline aldığı anda rakibin yüzü kıskançlık derdiyle zâferan gibi sarı olur. Çünkü lale âşığa benzetilir. Bu benzetme lalenin içindeki siyahlığın âşığın dağı olması münasebetiyledir.

Al ele câm-ı şarâb-ı la'l-fâmı lâlevâr

Eylesün derd-i hased rûy-ı 'adûy-ı za'ferân (Bâkî D., s. 239)

Efsanevi Kişiler, Unvanlar, Hayvanlar ve Çeşitli Karakterler

2.1. Efsanevi Kişiler

2.1.1. Behmen

Behmen İran hükümdarlarından İsfendiyar'ın oğludur. Çok geniş topraklara hâkim olduğundan dolayı Dırazdest diye de bilinir (Yıldırım, 2008:142-144). Zerdüş'te inen meleğin adı da Behmen olup güneş takviminin on birinci ayına da Behmen denir (Pala, 1995: 80).

Behmen, divanda bir beyitte bahçe unsurlarından laleyle kullanılır. Lale beyitte eski Acem şahlarından ikinci tabakada olanlarının lakabı olan Key ile zikredilir. Lale, Key'in tacını giyer ve ünlü hükümdar Behmen gibi olur.

Çemende lâle geydi efser-i Key

Elinde tâc u taht-ı Behmen-i dey (Bâkî D., s. 299)

2.1.2. Cemşîd

İran'ın mitolojik kahramanlarından olan Cemşîd, Tahmurs'un oğludur. Savaş aletlerini, giysileri, değerli kokular ile taşları ve bunun gibi birçok icadı gerçekleştirir. Mimaride önemli yeniliklere imza atar. Hastalıkların ve sağlığın sebeplerini bulur. Bu yüzden tanrılık taslamaya başlar. Tanrının Cemşîd'e olan inayeti kesilir (Tökel, 2000: 125-126).

Cemşîd divanda lale ile birlikte kullanılır. Böylece bulduğu kadehe telmih yapılmıştır. Gül meclisinde lale yani kadeh kendini belli ettiğinde mutlu olan Cemşîd'in eğlence meclisi de ortaya çıkmış olur.

Gül meclisinde lâle yine kıldı âşikâr

Âyîn-i bezm-i 'işret-i Cemşîd-i kâmkâr (Bâkî D., s. 29)

2.1.3. Ferhâd

Ferhâd eski bir Acem efsanesine göre Hüsrev-i Pervîz'in maşukası olan Şîrîn'in diğer âşığıdır. Bir dağın arkasına hapsolünmüş, Şîrîn'e kavuşmak için o dağı delmiştir. Şîrîn'e kavuşamayınca kazmasını havaya atmış, başını kazmanın düştüğü yere koymuş ve hayatına son vermiştir (Onay, 1996: 231-232).

Beyitlerde menekşe ve lale Ferhâd ile kullanılmıştır. Ferhâd'ın kazmayı havaya atıp, boynunu eğerek kazmanın altına sokması hâli, boynu doğal olarak eğik olan menekşenin hâline benzetilmiştir. Beyitten her kazma başına Ferhâd'ın tacına bir menekşe koyması da anlaşılabilir. Bir başka beyitte de Ferhâd'ın kanlı gönlü lale çiçeğine benzetilmiştir.

Bir gonca benefşe koparup tâcına sokmuş
Taglarda külüng atduğı dem başına Ferhâd (Bâkî D., s. 88)
Nümûne gonca-i gülşen leb-i rengîn-i Şîrîne
Nişâne lâle-i sahrâ dil-i hûnîn-i Ferhâda (Bâkî D., s. 272)

2.1.4. Hürmüz

Nuşîrevân'ın oğludur. Zulmünden dolayı tahttan indirilmiş ve gözlerine mil çekilmiştir (Levend, 1984:163). Hürmüz-i tâcdâr diye bilinmesinin sebebi değerli taşlarla bezeli ilk tacı takmasıdır. Hürmüz, nergise benzetilmiştir. Sebabi gururu ve zulmü neticesinde gözlerine mil çekilmesidir. Nergisin de öyle gururlu bakışları vardır ve etrafındaki kimseyi görmez.

Câm-ı gurûr 'âkıbet 'âlemi görmez eyledi
Nergis-i bâğ gûyiyâ Hürmüz-i tâcdârdur (Bâkî D., s. 113)

2.1.5. Hüsrev

Hüsrev, İran'ın meşhur hükümdarıdır. Ferhâd ile Şîrîn hikâyesinin kahramanlarından. Şîrîn için yaptırdığı Kasr-ı Şîrîn meşhurdur. Hüsrev kelimesinin ayrıca padişah anlamı da vardır.

Hüsrev beyitlerde gül ile birlikte kullanılmıştır. Bir beyitte sevgili, güle teşbih edilmiş, gül de Hüsrev'e benzetilmiştir. Gül, beyitte zümrütten tahta oturtulmuş, Hüsrev'in mevki ve makamı kullanılarak sevgilinin ehemmiyeti belirtilmiştir.

'Adl ile fasl-ı nev-bahâr Kisrî-i nâmdârdur
Taht-ı zümürüd üzre gül Husrev-i kâmkârdur (Bâkî D., s. 113)

Hüsrev-i gül ifâdesinde Hüsrev'le kastedilen hükümdarlıktır. Bu hükümdar da sevgilidir.

Lâleler bezm-i çemende câm-ı 'işret gösterür
Devletinde husrev-i gül 'ayşa ruhsat gösterür (Bâkî D., s. 95)

2.1.6. İskender

Çeşitli kaynaklarda efsanevi bir kişilik olarak zikredilen İskender tacı, tahti ve Hızır ile İlyas'la birlikte ab-ı hayatı aramaya çıkması ile bilinir. İskender'in tacı ile lale arasında benzerlik kurulmuştur. Bu benzerlik şekil bakımındandır. Taç, laleye benzetilmiştir.

Saltanat bârgehin kurdı yine fasl-ı bahâr
Taht-ı Cemşîd çemen tâc-ı Sikender lâle (Bâkî D., s. 279)

2.1.7. Kâvûs ve Behrâm

Kâvûs olarak da bilinen Sultan Keykâvûs İran topraklarında hüküm sürmüş Ziyaroğulları Devleti'nin hükümdarıdır. Âlim bir devlet adamı olan Keykâvûs, Kâbûs-nâme'nin de yazarıdır. Behrâm ise cesareti ve adaletiyle ön plana çıkmış bir İran hükümdarıdır.

Keykâvûs ve Behrâm bir beyitte birlikte kullanılmıştır. Hâr-ı Keykâvûs eğlencenin gül renkli şarabıyla, Gül-i Behrâm ise melâmet dikeninin hançeriyle zikredilmiştir.

Sâgar-ı gül-gûn-ı 'işret vâye-i Kâvûs-ı hâr

Hançer-i hâr-ı melâmet behre-i Behrâm-ı gül (Bâkî D., s. 202)

2.1.8. Leylâ

Leylâ ünlü aşk hikâyesinin maşukasıdır. Leylî olarak da bilinmektedir. Beyitte âşığı olan Kays'la anılan Leylâ'nın yüzü bağa, yanağı ise şeftaliye benzetilmiştir. Leylâ'nın Kays'a iltifat etmemesi gibi sevgili de âşığa iltifat etmemektedir.

Disem bir bûse vir cânâ dir ihsân itdi mi Leylâ

Cemâli bâgınuñ şeftâlûsından Kays-ı nâ-şâda (Bâkî D., s. 272)

2.2. Unvanlar

2.2.1. Emîr

Emir özellikle Müslüman Ortadoğu ülkelerinde kullanılan komutan, yüksek rütbeli subay, vali ya da şehir yöneticilerine verilen bir unvandır.

Gül bağ ve bahar meclisinin emiridir. Gülün emir olmasında kadehe benzeyen lalenin ortaya çıkmasının payı vardır.

Bezminde sürdi lâle murassa' piyâlesin

Oldı emîr-i meclis-i bâg u bahâr gül (Bâkî D., s. 210)

2.2.2. Pâdişâh

Farsça bir sözcük olan padişah, şahların en büyüğü anlamına gelir. Kökeni Farsça olmasına rağmen Osmanlı'da daha fazla kullanılmıştır. Ele alınan beyitte padişah, anlamdan çıkarılmıştır. Çünkü nergis, padişah gibi zümrüt bir tahta oturmuş ve kadehi eline almıştır.

Nergis çemende gonca-i la'lûñ safâsına

Taht-ı zümürüd üzre çıkar câm-ı zer çeker (Bâkî D., s. 109)

2.2.3. Serdâr

Serdar Farsça kökenli bir sözcük olup komutan ya da başkumandan anlamlarına gelir. Kullanıldığı beyitte zambak çiçeğine benzetilmiştir. Bunun nedeni zambağın sarı renkleri içermesidir. Nasıl ki zambağın sarı rengi varsa, serdarın da giydiği kaftanda sarı renkte altın teller mevcuttur.

Farkına bir nice per takınur altun tellü

Hayl-i ezhâra meger zanbak olupdur serdâr (Bâkî D., s. 30)

2.2.4. Tâcdâr

Taç sahibi kimse anlamına gelen tâcdâr, Arapça-Farsça birleşik bir isimdir. Nergisle birlikte kullanılmıştır. Nergis, çemen tahtgâhının tâcdârı olarak gösterilmiştir.

Câm-ı zer ile buldı ziyâ bezm-i devleti

Nergis ki tahtgâh-ı çemen tâcdârıdur (Bâkî D., s. 119)

2.3. Hayvanlar

2.3.1. Âhû

Ahu klâsik Türk şiirinde gözlerinin güzel oluşuyla ele alınır. Ahunun gözleri ile sevgilinin gözleri arasında bir münasebet kurulur. Sevgilinin gözleri nergis çiçeği gibi mest olup ahunun gözlerine benzer.

Nâfeye beñzedicek hâlûñi erbâb-ı nazar

Nergis-i mestüñi yâd eyleyüp âhû didiler (Bâkî D., s. 157)

2.3.2. Bülbül

Klâsik Türk şiirinde en çok yer alan hayvan bülbüldür. Bülbül, âşığı temsil eder. Sevgilisi ise güldür. Gül için şarkılar söyler, bazen de acısından dolayı inler ve gözyaşı döker.

Çemende jâle-durur sanma bülbül-i şeydâ

Suladı eşk ile sahn-ı sarây-ı gül-zârı (Bâkî D., s. 293)

Gül bahçesinde birden fazla bülbül vardır. Bunlar rakip değildir. Her bülbülün bir sevdiği vardır. Âşık kendini diğer âşıklarla karşılaştırır. Çektiği acının daha çok olduğunu dile getirir. Bundan dolayı diğer bülbüller susarlar.

Nâleler kıldum ser-i kûyında yâruñ Bâkiyâ

Bülbülân-ı gül-sitân-ı dehri hâmûş eyledüm (Bâkî D., s. 218)

Gonca ile bülbül yavrusu arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Bu benzerlik ilişkisi ağzın küçüklüğü bakımındandır. Gonca küçük bir ağza benzetilir. Bülbül yavrusunun da ağzı küçüktür.

Açdukça gonca beççe-i bülbül gibi dehân

Aldukça jâle beyzâların zîr-i bâl gül (Bâkî D., s. 211)

2.3.4. Doğan

Doğan yırtıcı bir kuştur. Gözüne kestirdiği avı avlamakla meşhurdur. Divanda bir kasidenin beytinde kızıl elma ile birlikte kullanılmıştır. Kızıl elmanın Osmanlı'da ulaşılması gereken hedef anlamı vardır. Memduh'un düşman üzerinde o kadar tesiri vardır ki bir amaç olan kızıl elma bile eyvah demektedir. Eyvahın eyvâ şeklinde ifâde edilmesiyle ayrıca korku anında yüzde meydana gelen sarılık, ayvanın sarılığına teşbih edilmiştir.

Elinden ol kadar düşmen yimişdür boz doganı kim

Kızılelmeden eyvâ kopdı nâ-geh işidüp anı (Bâkî D., s. 26)

2.3.5. Güvercin (Kebûter)

Güvercin saflığı, barışı simgelemesi ve eski zamanlarda iletişim aracı olarak kullanılmasıyla bilinir. Divanda bir beyitte bahçe unsurlarından gül yaprağı ile kullanılmıştır. Bu kullanımdaki benzetme yönü uçmadır. Beyitte nevrüz rüzgârının her yana mektup uçurmasının dile getirilmesiyle güvercinin iletişimdeki rolüne işaret edilmiştir.

Her yaña mektûb uçurdu bâd-ı nev-rûzî yine

Berg-i nesrîni kebûter gibi perrân eyledi (Bâkî D., s. 17)

2.3.6. Kaz (Bât)

Kaz klâsik Türk şiirinde çok kullanılmayan bir kuştur. Divanda bir beyitte yasemin çiçeği kaza benzetilmiştir. Bu benzerlik yasemin çiçeğinin kaz gibi suyun üzerinde yüzebilmesi bakımındandır. Aynı beyitte gül bahçesi Bağdat'a, akan su Şat Suyu'na benzetilmiştir.

Sahn-ı gülşen mülk-i Bagdâd oldı âb-ı cûy Şat

Yâsemenler su yüzinde seyr ider mânend-i bat (Bâkî D., s. 174)

2.3.7. Panter, Arslan (Peleng, Şîr)

Arslan ve panter kedigillerden olup dağlarda veya çöllerde yaşayabilen hayvanlardır. Özellikle aslan güç timsalidir. Zaman zaman bu münasebetle klâsik Türk şiirine konu olur.

Âşığın teni sarıdır ve yara bere ile doludur. Bu, sevgilinin olduğu yerde gerçekleşmiştir. Normalde sevgilinin olduğu yer muhabbet köşesidir. Âşık burada yaralandığından dolayı sanki orada arslanlar ve panterler yaşar. Beyitte bu yere bîşe yani çalılık denmiştir.

Cism-i pür-dâğ u ten-i zerd ile merd-i 'aşkdan

Ser-be-ser şîr ü peleng olmuş mahabbet bîşesi (Bâkî D., s. 299)

2.3.8. Tâvûs

Tavus, tüyleri çok güzel olan, sesi ve ayakları pek beğenilmeyen, cennetten cezalandırılarak gönderildiğine inanılan bir kuştur. Klâsik Türk şiirinde genelde cennetle zikredilir.

Divanda tavus kuşu ravza sözcüğüyle kullanılmıştır. Ravzanın hem bahçe hem de cennet anlamı vardır. Tavus, ravzada gezinmektedir.

Cevlâne gitdi ravzaya tâvûs-ı bâğ-ı kuds

Ferr-i hümây-ı evc-i sa'âdet-mesîri gör (Bâkî D., s. 59)

Tâvûsdur ki ravzada cevlâna başlamış

Ruhsârûn üzre zülf-i semen-bû degüldür ol (Bâkî D., s. 206)

2.4. Çeşitli Karakterler

2.4.1. Abdâl

Dünyadan haberi olmayacak kadar kendini ve gönlünü ahirete ve Allah'a adayan saf-derûn insanlara abdal denir (Uludağ, 1999:14). Abdal ifâdesi daha çok Bektaşî ve Kalenderî tarikatlarında kullanılır.

Beyitte yasemin, karanfil ve abdal kombinasyonu görülmektedir. Yaseminin çiçekleri pembeye dönüktür. Yaseminle hem sevgilinin yanağının hem de âşığın sinesindeki yaranın rengi kastedilmektedir. Karanfil ise siyahtır. Karanfille hem sevgilinin yanağındaki ben hem de âşığın yarısındaki siyahlık belirtilmektedir. Bunu gören âşık kendinden geçer. Burada âşık yerine abdal kelimesinin kullanılması âşığın aşkının şiddeti münasebetiyledir. Abdal ilahî aşkla kendinden geçmiş, üstü başı yırtık tanınmaz bir hâldedir.

Farkında kılup yâsemeni dâğına penbe

'Aşkuñda geçer baş açuk abdâl karanfül (Bâkî D., s. 201)

2.4.2. Çocuk (Etfâl)

Çocuk divan şiirinde çok fazla kullanılan, mazmun olan bir sözcük değildir. Beyitte etfâl-i çemen ifâdesi görülmektedir. Bu ifâde bir bahçedeki renkli çiçekler anlamındadır. Bayram geldiğinde yani sevilen gördüğünde bu çiçekler renkli elbiselerini giyerler ve ortaya çıkarlar. Bâkî burada hüsnitalil sanatını kullanarak doğal bir durumu güzel bir nedene bağlamıştır.

Rûz-ı 'îd irdüğünü tuydılar etfâl-i çemen

Subh-dem geydiler envâ'-ı libâs-ı rengîn (Bâkî D., s. 247)

2.4.3. Habeşî

Bugün Etiyopya olarak bilinen Habeşistan'da yaşayanlara Habeşî denir. Bu insanlar siyahtır. Bu manada klâsik Türk şiirinde sevgilinin beni ile teşbih hâlinde olmuştur. Sevgilinin yanağına amber saçan, ayva tüyleridir. Ayva tüyleri, kokusunu sevgilinin beninden alır. Ben Habeş kuluna benzetilmiştir. Bu kulun ismi de Reyhan'dır. Dolayısıyla ben, reyhan kokmaktadır.

Ruhsârûña hatt-ı 'anber-efşân

'Abd-i Habeşîdür adı Reyhân (Bâkî D., s. 239)

2.4.4. Hindî

Hindistan'da yaşayan insanlara Hindî ya da Hintli denir. Hindistan uzun yıllar sömürge altında yaşamış, insanları da köle olarak alınıp satılmıştır. Hindistan insanı hem bu hususiyetiyle hem de esmer rengi ile klâsik Türk şiirine konu olmuştur. Bir beyitte sevgilinin saçı ile sümbül karşılaştırılmış, sümbülün sevgilinin saçı karşısında Hintli bir köle olduğu belirtilmiştir.

Sümbül-i ter zülfüñüñ Hindî gulâmıdır senüñ

Hâksârıdır gül-i ruhsârûñüñ gülzârlar (Bâkî D., s. 112)

2.4.5. Yeni Gelin (Nev-arûs)

Yeni gelin de çocukta olduğu gibi klâsik Türk şiirinde bir mazmun olarak kullanılmaz. Sadece sevgilinin güzelliğini abartmak için kullanılan bir ifâdedir. Kullanıldığı beyitte çiçek bahçesi yeni geline benzetilmiştir.

Tâvûsvâr cilveler itmekde bâgda

Gûyâ ki nev-'arûsa dönüpdür şükûfezâr (Bâkî D., s. 155)

Sonuç

Bâkî Dîvânı bahçe ve unsurlarının kullanımı bakımından zengin bir eserdir. Dış dünyayı yaptığı tasvirlerle canlı bir şekilde anlatan Bâkî, bunu yaparken bahçe unsurlarını sıkça kullanır. Bu manada velûd bir şairdir.

Bâkî'nin bahçe ve unsurlarını kullanırken yeni ve orijinal ifâdelere yer verdiği görülmektedir. Gonca-i gannâc, tıfl-ı gonca, hatt-ı semen-bû, nihâl-i cefâ, mîvesi şive vü nâz olmak, sîn-i semen gibi ifâdeler bunlardan bazılarıdır.

Genel görüş itibarıyla Bâkî'nin mutasavvıf bir şâir olmadığı söylenir. Bu görüşe katılmakla birlikte Bâkî'nin tasavvufi düşünce sistemi hakkında ciddi

düzeyde bir bilgiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bâkî'nin tasavvufa ait imge ve mazmunları divanında ustaca kullanması bu düşüncemizi desteklemektedir. Bunu bahçe ve unsurlarının yer aldığı bazı beyitlerde açıkça görmekteyiz. Mesela “Ruhuñ gül-berg-i büstân-ı İremdür / Dehânuñ gonca-i bâğ-ı ‘ademdür” beytinde dudak ve adem kelimelerinin fenafillahı hatırlatması; “‘Ârızuñ firdevs-i a'lâ kâmetüñ Tübâ imiş / Bûse-i la'lün alan hoş mîve-i zîbâ imiş” beytinde ise sevgilinin boyunun Tuba ağacına benzetilerek boyun kutsallaştırılması Bâkî'nin, divanında tasavvufa ait kullanımlara yer verdiğini gösterir.

15. yüzyılda İstanbul, fethedildikten sonra başkent olmuştur. Osmanlı Devleti İstanbul'da güç ve ihtişamını tüm alanlarda göstermeye başlamıştır. Bahçe ve unsurlarındaki çeşitlilik bu yüzyıldan itibaren artmıştır. Devlet adamlarının saray, konak ve evlerinde, mesire yerlerinde bahçe ve unsurlarıyla ilgili çeşitliliğe yer verilmiştir. Bu çeşitlilik İstanbul'da yaşamış şâirlerden biri olan Bâkî'nin şiirine bolca yansımıştır.

Kaynakça

- Devellioğlu, F. (1995). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Küçük, S. (2014). *Bâkî Divânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap.
- Levend, A. S. (1984). *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Onay, A. T. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Şahin, K. Ş. (2011). "Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi", *Turkish Studies*, 6/3, 1851-1867.
- Şenödeyici, Ö. (2012). "Oedipus Kompleksi Bağlamında Divan Şiirinde Âşık-Maşuk-Rakib İlişisine Bakış", *Gazi Türkiyat*, II, 79-91.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Uludağ, S. (1999). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

